

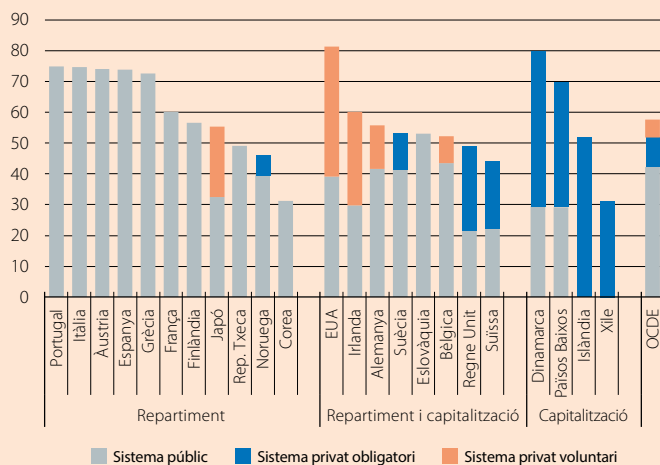
Com aconseguir que els nostres biaixos cognitius juguin a favor d'augmentar l'estalvi privat en pensions

El sistema públic de pensions, pilar fonamental de l'estat del benestar, presenta un conjunt de reptes notables tant a Espanya com a Europa en un context caracteritzat per la jubilació de la generació del *baby boom*. De fet, gairebé el 60% dels ciutadans europeus majors d'edat reconeixen que estan preocupats per si tindran prou diners en la jubilació.¹ No obstant això, en els últims anys, no s'ha produït un augment significatiu de les taxes d'estalvi: la de la zona de l'euro el 2010-2019 va ser del 12,5% (el 7,4% a Espanya), inferior al 13,3% del 2000-2009 (el 9,1% a Espanya). Es pot destacar el cas d'Alemanya, l'economia de la zona de l'euro amb la taxa d'estalvi més elevada, la qual, a més a més, ha anat a l'alça (el 17,5% el 2010-2019 vs. el 16,8% el 2000-2009).

A més a més, la composició de l'estalvi financer de les llars europees mostra un perfil conservador a la majoria de països, amb una preferència clara pels dipòsits, que representen entre el 20% i el 40% del total d'actius financers. En canvi, el pes de l'estalvi en fons de pensions privats i en assegurances de jubilació és força desigual per països i està condicionat per la taxa de substitució de les pensions públiques.² S'observa que, a mesura que augmenta la taxa de substitució de les pensions públiques, es redueix el percentatge de treballadors amb plans privats de pensions: a Dinamarca i als Països Baixos, les taxes de substitució públiques es troben entre les més baixes de la UE, i, en ser per llei gairebé obligatori participar en un fons de pensions privat, entre el 93% i el 100% dels individus en edat de treballar disposen d'aquesta modalitat d'estalvi, la qual aporta gairebé el 60% de la pensió percebuda a la jubilació. En canvi, a Espanya, amb una de les taxes de substitució públiques més elevades d'Europa (prop del 74%), s'observa que el percentatge de la població en edat de treballar amb plans de pensions gairebé no ha variat des del 2005 i és inferior al 30%.³

Taxa bruta de substitució de les pensions públiques i privades *

Pensió a rebre com a percentatge de l'últim salari rebut

Nota: * La taxa de substitució es calcula amb la pensió i el salari mitjans. Per bruta ens referim a abans d'impostos.

Font: CaixaBank Research, a partir de dades del Pensions at a Glance 2021, OCDE.

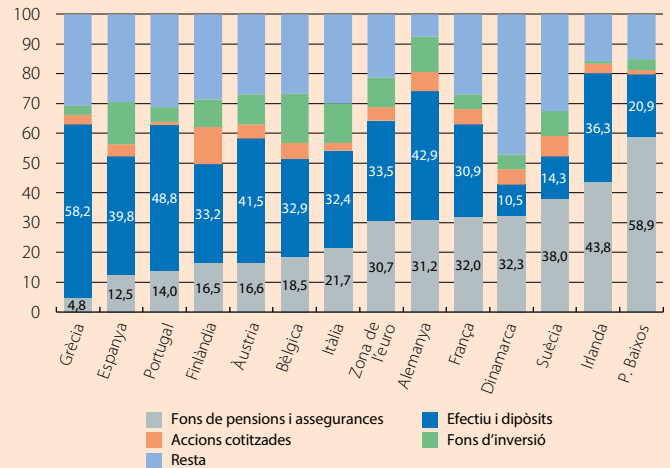
1. Segons l'European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA).

2. La taxa de substitució, o de reemplaçament, mostra quant representa la pensió (pública o pública i privada) percebuda en la jubilació en relació amb l'últim salari rebut.

3. D'altra banda, se sol començar tard a estalviar, la qual cosa limita els estalvis que es poden acumular per a la jubilació. A Espanya, el 25% de les llars amb un cap de família entre els 35 i els 44 anys compten amb un pla o amb una assegurança d'estalvi, i el percentatge augmenta fins a gairebé el 39% entre els 45 i 64 anys (Enquesta Financera de les Famílies 2020, Banc d'Espanya).

Distribució dels actius financers de les famílies

(% del total d'actius) 4T 2022

Font: CaixaBank Research, a partir de dades del BCE.

El que ens ensenya l'economia conductual sobre la nostra manera d'estalviar

Sovint, les persones que es poden permetre estalviar, tot i estar preocupades per la seva situació financera en la jubilació, no destinen *motu proprio* una quantitat substancial dels ingressos a productes d'estalvi a llarg termini, com poden ser els plans o les assegurances de pensions. Com pot ser que l'ésser humà tingui un comportament tan contradictori o, fins i tot, irracional? Doncs, precisament, perquè és humà.

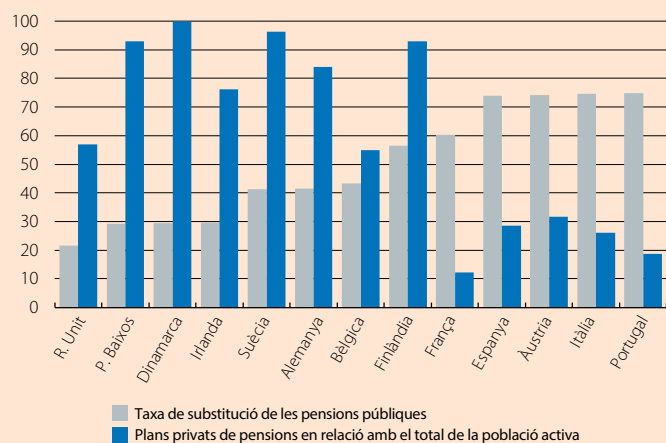
Durant milions d'anys, el nostre cervell va evolucionar fins a convertir-se en l'òrgan actual, que amb prou feines representa el 2,0% del pes mitjà d'un humà, però que consumeix el 25% de l'energia diària. Atès el repte que representava per als nostres ancestres trobar aliments, el seu cervell no podia estar permanentment concentrat, de manera que tenir un cervell «mandrós» era una qüestió de supervivència. Això explica que el

nostre cervell tingui dos sistemes de pensament: el sistema automàtic, instal·lat al sistema límbic (impulsiu, inconscient...), i el sistema reflexiu, localitzat a l'escorça prefrontal (planificador, controlador...).

El sistema automàtic ens genera una sèrie de biaixos (cognitius o emocionals) que dificulten prendre decisions «racionals». L'economia del comportament incorpora aquesta idea que els agents no prenen les decisions de manera totalment racional (com tradicionalment ha succeït en la teoria econòmica), sinó que ho fan determinats per les emocions i per diferents tipus de biaixos.

Taxa bruta de substitució de les pensions públiques i població amb plans privats de pensions

(%)

Font: CaixaBank Research, a partir de dades del Pensions at a Glance 2021, OCDE.

Alguns biaixos són determinants a l'hora de planificar el nostre estalvi. Destaquen la falta d'autocontrol (massa temptacions en el present que ens impedeixen estalviar); l'aversion a la pèrdua (ens afecta més que una inversió hagi tingut un any amb pèrdues que els guanys acumulats durant anys per aquesta mateixa inversió); la creació de comptes mentals (organitzem els nostres diners en diferents categories de despesa o d'ingressos, no intercanviables), o l'*statu quo* i la inèrcia (preferència per mantenir-se en la situació actual). Aquests biaixos contribueixen a aixecar tres importants barreres que ens impedeixen «activar» el nostre cervell racional per pensar en la jubilació: no ens veiem grans i ens costa identificar-nos amb el nostre jo del futur; valorem molt més les nostres necessitats presents que les futures, i patim una certa miopia avaluant quines seran les nostres necessitats en envellir.

No obstant això, aquests comportaments inherents a la nostra condició humana es poden modificar, o es poden adaptar, tal com ho mostren els descobriments de l'economia conductual, que confirmen que les decisions dels individus estan molt condicionades per la forma com se'ls presenten les opcions disponibles. Es tracta, doncs, d'«aprofitar» els biaixos cognitius de l'ésser humà per donar als individus un *nudge* o una «empenteta» i aconseguir, així, que la seva elecció final sigui l'adequada, però respectant, al mateix temps, la seva llibertat d'elecció, ja que les alternatives disponibles ni s'eliminen ni es bloquegen.⁴ Per tant, l'economia conductual presenta mètodes que poden ser utilitzats per les Administracions públiques per orientar les decisions dels ciutadans.⁵

El Regne Unit, un exemple pròxim que confirma que l'aplicació de les teories conductuals funciona

El sistema de pensions del Regne Unit era mixt des de mitjan segle XX: comptava amb un sistema públic de repartiment i amb un sistema privat de pensions. No obstant això, les tendències i les projeccions demogràfiques venien alertant que el sistema públic de pensions presentava problemes de sostenibilitat. A més a més, el sistema privat no podia compensar la situació, ja que les aportacions i el nivell d'estalvi s'havien anat reduint de forma gradual.

Per aquest motiu, el 2008, es va aprovar una nova llei de pensions que incloïa l'adopció de l'*automatic enrolment*. Segons aquest mecanisme, els empresaris han d'inscriure de manera automàtica en un pla de pensions privat⁶ (els anomenats plans de pensions d'empresa o d'ocupació, complementaris a la pensió pública) els treballadors que compleixin uns certs requisits,⁷ tot i que l'empleat disposa d'un mes de termini per sortir del sistema. Addicionalment, cada tres anys, les empreses han de reinscriure de forma automàtica els treballadors que hagin optat per desvincular-se. El sistema es va activar el 2012 i, durant els sis anys següents, es va anar implementant de manera gradual a totes les empreses britàniques.

4. Les tècniques de *nudge* (empenta suau o copet, en la traducció al català) impliquen actuacions de reforç positiu i amb suggeriments indirectes per influir en el comportament i en la presa de decisions. Aquestes eines van ser analitzades pel Nobel d'Economia Richard Thaler, juntament amb Cass Sunstein, en la seva obra «Una petita empenta: l'impuls que necessites per prendre millors decisions sobre salut, diners i felicitat», del 2008.

5. Cass Sunstein va publicar el 2014 el seu assaig «Nudging: A Very Short Guide», en què es proposaven 10 tècniques aplicables als programes de polítiques públiques per ajudar els individus a prendre les millors decisions.

6. Les aportacions a aquests fons de pensions privats es calculen sobre el salari pensionable. Des del 2019, corresponen el 3% a l'empresari, el 4% al treballador i l'1% a l'Estat. D'altra banda, només el 9% dels treballadors van exercir el seu dret a abandonar el sistema.

7. Han de tenir, com a mínim, 22 anys, guanyar més de 10.000 lliures a l'any (xifra que es revisa anualment), treballar de forma habitual al Regne Unit i no ser ja participant d'un altre pla d'ocupació.

Les xifres confirmen l'èxit de la iniciativa: si, el 2013, només el 32% dels treballadors britànics del sector privat disposaven d'un pla de pensions d'empresa, aquest percentatge es va enfilars fins al 75% el 2019. Gràcies a això, la taxa de substitució total de les pensions va assolir el 2021 el 49%, en relació amb el 22% que oferiria només comptar amb una pensió pública. A més a més, el volum d'actius en plans de pensions privats s'ha duplicat amb escreix i, el 2021, representava més del 120% del PIB, en relació amb el 73% previ a l'*automatic enrolment*.

El desafiament titànic de treure partit dels nostres biaixos

El del Regne Unit és només un dels exemples que confirmen que les tècniques de l'economia conductual funcionen. Altres casos d'èxit els trobem als EUA, amb el programa *Save More Tomorrow* (SmarT), gràcies al qual es va aconseguir augmentar els estalvis per a les pensions d'uns 15 milions de persones;⁸ al Brasil, que va aconseguir que el 80% dels empleats públics comptés amb un fons de pensions complementari mitjançant l'afiliació automàtica, o als Països Baixos, que van conscienciar de forma personalitzada cada treballador sobre la situació de la seva pensió pública enviant-li el que es coneix com el «sobre taronja».⁹ Aquests casos poden servir d'inspiració a l'hora de dissenyar polítiques públiques per fomentar l'estalvi privat per a la jubilació, malgrat que no es tracta de fórmules magistrals i s'han d'adaptar a la idiosincràsia de cada cultura, ja que allò que funciona en un lloc no té per què funcionar en un altre.

Que els plans privats de pensions d'empresa es generalitzin és un primer pas important, però que l'estalvi augmenti de manera significativa depèn dels incentius fiscals a l'estalvi –a la majoria de països, es poden desgravar, fins a un cert límit, les aportacions de la base imposable de l'impost sobre la renda, i es difereix la tributació sobre aquesta porció de renda i els seus rendiments fins al moment del seu cobrament durant la jubilació–, del perfil dels estalviadors afectats¹⁰ i, com hem vist, dels biaixos cognitius. A Espanya, on, a partir del 2022, el límit d'aportació conjunta de treballadors i empresa desgravable de l'IPRF en els plans d'empresa s'amplia als 10.000 euros,¹¹ les estimacions disponibles suggereixen que cada euro estalviat en els plans d'empresa ha augmentat històricament l'estalvi privat brut al voltant de 66 cèntims (és a dir, una part es compensa amb la reducció d'altres formes d'estalvi, però, net, hi ha un increment substancial de l'estalvi total).¹² Una alternativa per potenciar l'estalvi agregat podria ser que l'Estat complementés les aportacions als plans de pensions individuals. Aquesta política s'ha seguit, per exemple, en els anomenats «plans Riester» a Alemanya o en el *Lifetime ISA* al Regne Unit.¹³ L'evidència suggereix que els complements a les aportacions augmenten la tinença de vehicles d'estalvi per a la jubilació, però també assenyalen que, malgrat l'incentiu, la majoria dels contribuents no fan aportacions.¹⁴ I és que amb la irracionalitat humana hem topat de nou, amic Sancho: als éssers humans ens costa veure els avantatges fiscals de l'estalvi per a la jubilació, tret que algú ens els expliqui bé.¹⁵

Rita Sánchez Soliva

8. Vegeu Thaler, R. H. i Benartzi, S. (2001), «Save More Tomorrow: Using Behavioral Economics to Increase Employee Saving», The University of Chicago Press.

9. Els Països Baixos van ser pioners en aquestes pràctiques i, a més a més, també informen de la situació dels plans d'ocupació. A Espanya, des del 2015, està disponible el simulador de la Seguretat Social per calcular la pensió pública, però encara no és una eina gaire coneguda i el seu ús és reduït.

10. Mentre que, a les llars espanyoles amb més renda i amb més edat, es detecta que les deduccions fiscals en els plans de pensions (ja siguin privats o d'ocupació) generen, sobretot, una reassignació de les carteres cap a fons de pensions des d'altres instruments d'estalvi, en una altra mena de llars, sí que sembla que es genera nou estalvi. Vegeu Ayuso, J., Jimeno, J. F. i Villanueva, E. (2019), «The effects of the introduction of tax incentives on retirement saving», Sèries, núm. 10, pàgs. 211-249.

11. No així en els plans de pensions individuals, on la deducció màxima desgravable es redueix dels 8.000 als 1.500 euros.

12. Vegeu Gómez García, M. i Villanueva López, E. (2022), «El efecto de los planes de pensiones de empresa sobre el ahorro privado de los hogares», Boletín Económico del Banco de España [Artículos], núm. 2, 2022.

13. Compte d'estalvi al qual l'Estat abona una prima per valor del 25% de les contribucions (fins a un màxim de 1.000 lliures anuals), amb la condició que s'utilitzi per a la compra d'un primer habitatge o per a la jubilació.

14. Vegeu De Cos, P. H. (2021), «El sistema de pensiones en España: una actualización tras el impacto de la pandemia. Contribución del Banco de España a los trabajos de la Comisión de Seguimiento y Evaluación de los Acuerdos del Pacto de Toledo», Documentos Ocasionales, núm. 2.106, Banc d'Espanya.

15. Vegeu E. Duflo, W. Gale, J. Liebman, P. Orszag i E. Sáez (2006), «Saving Incentives for Low and Middle-Income Families: Evidence from a Field Experiment with H&R Block», Quarterly Journal of Economics, 121.4.